

Nr 67.

Ankom till Riksdagens kansli den 17 maj 1912 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående expropriation i vissa fall af torp och andra lägenheter å rekognitionsskogshemman m. m.

Närvarande vid ärendets slutliga behandling: Herrar Widén, Lindhagen, Söderbergh, Stärner, af Ekenstam, Bergendahl*, Gezelius*, von Baumgarten, Olsson i Hof, Rogberg, Petersson i Lidingö villastad, Pettersson i Södertälje, Jansson i Edsbäcken, Olsson i See, Pettersson i Bjälbo* och Persson i Norrköping.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Uti en inom Andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 207, hafva herrar *Carl Lindhagen, E. A. Leksell, Fabian Månsson, Aug. Sävström, Ernst Lindley, Per Norin, Wilh. Edbom* och *Rob. Karlsson* anfört följande:

»De af kronan till industrien donerade rekognitionsskogarnas sorgliga historia får man väl hoppas ej vara ett afslutadt kapitel. Sådana presenter har svenska staten icke råd till, när större delen af dess folk lefver i fattigdom. Denna fråga ingår också i den af Andra kammaren tre gånger förordade utredningen om kronans jorddonationer till industrien, hvilken fråga petitionsvis äfven framförts till Konungen och därför remitterats till kammarkollegium för yttrande.

Det är emellertid en särskild sak i denna historia, som föga uppmärksammas, ehuru den i synnerligt hög grad förtjänar det.

De åboer, som funnes på under bruk skatteköpta hemman, har kronan åtminstone sökt skydda genom ett förbehåll, att de skulle sitta odrifna.

Annorlunda förhåller det sig med den myckenhet torp och andra lägenheter, som funnits å rekognitionsskogar redan innan skogarna ens mot rekognitionsafgift upplättes till bruket. Dessa skogar ha sedan indelats till hemman och fått skatteköpas af bruken, ehuru de i själfva verket endast utgjorde skogsfastigheter. Med dessa skogshemman följde sedan utan eftertanke alla de ofvannämnda torpen och lägenheterna. Kronan har i blindo prisgifvit en mängd af sina medborgare, en myckenhet små sträfsamma familjer till ett värnlöst byte för det enskilda godtycket och utsugningen. Rättskänslan uppfordrar på denna punkt staten att utan omsvep rätta sitt misstag.

På grund af hvad sålunda anförts hemställes, att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om framläggande af ett förslag

1:o) till expropriation i skäligen fall af torp och andra lägenheter å rekognitionsskoghemman mot ersättning af hvad på torpet eller lägenheten belöper af den skatteköpeskilling, som på sin tid erlades för hela hemmanet.

2:o) till en lagstiftning, hvarigenom, innan expropriationsåtgärder kunnat genomföras, åborna på dessa torp och lägenheter tillerkännas samma rätt att sitta odrifna som tillkommer åbo på under bruk skatteköpt hemman.»

*Utskottets
yttrande.*

I 52 § af kungl. järnbergslagsordningen den 6 juli 1649 föreskrefs, att bergmästaren vid skogars skiftande i bergsslagen skulle tillse, att bergsbruken icke komme att lida brist på skog. Vidare stadgades i kungl. förordningen den 16 december 1683 angående skogarne och hvad därvid iakttagas bör, att bergskollegium, som ägde att hafva vård och uppsikt öfver kronans skogar, särdeles där bergverk och bruk vore belägna, borde laga så, att en rätt proportion och likhet iakttoges i skogsdelningarna mellan bruken, samt att skogarna så mycket som möjligt skonades och besparades till bergslagernas stadigvarande tarf och tjänst. I enlighet härmed tilldelades bruken såväl under slutet af 1600-talet som under 1700-talet betydande skogsvidder. För att kronan skulle hafva någon inkomst af dessa skogar förordnades genom kungl. resolutionen den 14 mars 1689, »angående den afgift, hvilka de böra erlægga som till deras bruks fortsättande betjäna sig af kronans allmänningar», att de, som använde skogen till stångjärnssmide, masugnar och tackjärnsblåsning, skulle för skogens nyttjande erlægga skogsören eller rekognitionsafgifter, beräknade efter det antal stafum ved, som å skogen årligen kunna huggas, äfvensom efter tillverkningen vid bruket.

I anledning af inkomna förfrågningar förklarade sedermera Kungl. Maj:t dels genom nådigt bref till bergskollegium den 7 november 1690, dels genom resolutionen den 11 december 1696, att såväl koppar- och silfverbruken i riket som ock alla järngrufvor skulle vara befriade från att erlägga rekognitionsafgift för dem anslagna skogar. Efter den afgift, som sålunda erlades för vissa skogar, kallades dessa rekognitionsskogar. Denna benämning användes sedermera äfven beträffande sådana bergverken och bruken anslagna skogar, för hvilka ingen afgift erlades.

I kungl. bergskollegii cirkulärbref till bergmästarne angående grufveskogarnes taxerande till rekognitionsafgift den 29 mars 1824 gjordes emellertid en bestämd skillnad mellan rekognitionsskogar och de kronoskogar, som upplåtits till särskilda järngrufvor för deras behof utan någon mera bestämd besittningsrätt eller några därmed förknippade motsvarande skyldigheter; och förklarades dessa s. k. grufveskogar icke kunna hänföras till rekognitionsskogar utan vara sådana kronoskogar, hvilkas disposition på Rikets Ständers samtycke berodde. Denna åtskillnad torde numera vara den som vanligen iakttages.

I anledning af en utaf Rikets Ständer vid 1809 års Riksdag aflåten underdånig skrifvelse förordnades genom kungl. kungörelse den 4 februari 1811, att de till bergverken och bruken upplåtna rekognitionsskogarna skulle indelas till hemman och skattläggas. Därvid skulle noga tagas i öfvervägande, huru mycket skog, som i hvarje fall erfordrades för »verkets drift och smidets underhållande». Så mycket skog finge nämligen bibehållas för brukets behof, under det att återstoden skulle å offentlig auktion försäljas till skatte åt den mestbjudande.

Vid indelandet till hemmantal och skattläggandet af under bruken bibehållna rekognitionsskogar skulle iakttagas, att bruksägaren skulle tillerkännas rättighet att uppå hvart och ett af de å rekognitionsskog för brukets räkning anlagda torp eller odlingar, hvilka skulle anses såsom bruket oskiljaktigt tillhörande, fördela lotterna af skogen efter vanlig metod, så att torpen komme att utgöra bolstäder och stommar för de nya hemmanen.

Sedan skattläggningen blifvit förrättad, skulle bruksägaren utgöra den vid skattläggningen bestämda räntan, hvaremot rekognitionsafgiften skulle upphöra. Dock tillerkändes bruksägaren rätt att till skatte lösa de under bruket bibehållna hemmanen emot erläggande af sex års räntor, men skulle, »då dessa hemman voro inrättade af den för bruken till deras upprätthållande såsom nödig ansedda mark och skog», i de skattebref, som af

kammarkollegium därå utfärdades, intagas det förbehåll, att hemmanen alltid skulle blifva oskiljaktiga från de bruk, hvarunder de lydde.

Från tillämpningen af dessa föreskrifter undantogos dock sådana rekognitionsskogar, »som under en mera bestämd besittningsrätt blifvit åt vissa, merendels ädlare verk upplåtna, såsom under bergsfrälse frihet eller andra villkor, emot förbindelse af verkens drift och andra skyldigheter». Det skulle nämligen bero på medgifvande af innehafvaren af dylik skog, huruvida författningen skulle tillämpas på dessa skogar.

Enligt 1811 års kungörelse var rätten för bruksägaren att anmäla sig till erhållande af skatteköp inskränkt till en tid af sex år. Genom kungl. brefvet den 29 januari 1824 lämnades emellertid bruksägaren rätt att utan afseende å tiden, då han därom gjort anmälan, skatteköpa ifrågasvarande hemman, men skulle han före den 29 januari 1825 hafva anmält, huruvida han hellre än att skatteköpa skogen ville afstå från dess begagnande, hvilken rätt enligt rikets ständers beslut den 15 december 1823 och Kungl. Maj:ts ofvannämnda bref tillerkänts bruksägaren. I den mån bruksägarna icke begagnat sig af denna rätt, hafva därefter samtliga rekognitionsskogar på ett undantag när blifvit skatteköpta.

Såsom ofvan nämnts skulle enligt kungl. kungörelsen den 4 februari 1811 vid skatteförsäljningar af rekognitionshemman i skatteköpebrefven intagas det förbehåll, att hemmanen skulle vara oskiljaktigt förenade med bruken. Sedan det i ett flertal rättegångar visat sig, att ett öfverträdande af dessa föreskrifter af domstolarna ansetts icke kunna medföra, att hemmanen återföll till kronan, beslöt 1898 års Riksdag för sin del, att hvad i fråga om skatteköp af s. k. rekognitionshemman stadgats därom, att hemmanen alltid skulle vara oskiljaktiga från de bruk, hvarunder de lydde, skulle upphöra att gälla. Kungl. Maj:t godkände detta Riksdagens beslut och utfärdade den 22 december 1898 författning i ämnet, däri tillika föreskrefs, att berörda förbehåll icke vidare skulle intagas i de skatteköpebref, som därefter utfärdades.

Redan tidigt synes det hafva inträffat, att nybyggare slagit sig ned på rekognitionsskogarna. Till skyddande af skogen fann sig Kungl. Maj:t föranlåten att genom nådiga brefvet den 25 maj 1696, angående torps eller nybyggens afskaffande på skogar och allmänningar i bergslagen, föreskrifva, att »alla på allmänningarna uti bergslagen och, där bruk när äro belägna, uppsatta och oskattlagda torp eller nybyggen genast skulle blifva utrifna, med mindre icke de bruksägare, som innehade några särdeles allmänningstrakter emot årliga skogsörens betalande, skulle vilja hafva så-

dana torp stående och bibehållna till kolarestugor, och ville Kungl. Maj:t hafva lämnat bruksägarne fritt att disponera med torpens bibehållande eller utrifvande, allt efter som de för sitt bruk och skogens besparing kunde finna gagneligast.»

Dessa stränga bestämmelser synas icke därefter hafva mildrats. Af kungl. brefvet den 7 mars 1777 framgår åtminstone, att Kungl. Maj:t gillat myndigheternas beslut, hvarigenom dessa afslagit en af två afskedade bruksarbetare under Elfkarleö bruk gjord ansökning att få sina åboende torp skattlagda. Såsom skäl för afslaget åberopades, att torpen vore belägna inom Elfkarleö bruks rekognitionsskog och således under bruksägarens disposition. På samma grund hade därjämte sökandena förklarats skyldiga att hörsamma af brukets innehafvare gjord uppsägning samt att påföljande fardag aflytta ifrån sina torp. Äfven i denna del blef myndigheternas beslut fastställt.

Emellertid stodo icke alla lägenhetsinnehafvare på rekognitionsskogarna i sådant beroende af bruksägaren.

Uti ett af kammarkollegium enligt § 46 riksdagsordningen till jordbruksutskottet lämnadt yttrande, hvaraf lagutskottet lämnats tillfälle att taga del, rörande, bland annat, antalet af de å rekognitionsskogarna bosatta åbor och deras rättigheter yttras härom:

»Enligt vissa äldre författningar skulle de, hvilka å kronans skogar upptogo och röjde lägenheter, äga att innehafva dessa under ständig besittningsrätt, så länge innehafvarna fullgjorde föreskrifna skyldigheter. Dylika så kallade stubbe- och röjselrättshemman synas i bergslagen hafva betraktats såsom ett slags skattehemman, hvarå fastebref kunde erhållas. Genom kungl. resolutionen på allmogens besvär den 17 september 1723, § 77, förklarades emellertid, att de uti bergslagen uppå stubbe- och röjselrätt utfallna gamla lagmans- eller häradsfastebref icke förmådde tillägna åbon skattemannarätt på hemmanet, »som väl är krono, men bergsmannen igenom kongl. förordningar arfvinge efter arfvinge får besitta, äfvensom någon skattebonde, så länge han och de bergsbruket vidmakthålla och till kronan riktigt utgöra hvad däråf utgå bör».

I kungl. kungörelsen angående användandet af de till bergverken och bruken upplåtna rekognitionsskogar den 4 februari 1811 förekommer stadgandet, att de odlingslägenheter, på hvilka odlaren hade stubbe- eller röjselrätt, skulle därvid ovägrligen bibehållas samt bekomma åt sig anslagen under bolbyarätt den för deras behof nödiga skogstillgång. Med afseende härå innehåller nämnda kungörelse vidare den bestämmelsen, att, därest sådana lägenheter å någon rekognitionsskog finnes, och deras område ej redan vore bestämdt, detsamma komme att, innan undersökningen om brukets behof af skog företoges, af landtmätaren med kronofogde och nämnd i bruksägarens och odlarens närvaro samt på den senares bekostnad föreslås och utstakas och sedan af Konungens befallningshafvande fast-

ställas. Sålunda utstakade stubbe- och röjselrättslägenheter torde sedermera i allmänhet hafva af innehafvarna skatteköpts.

I hvad mån omförmälda stadganden i 1811 års kungörelse blifvit iakttagna och följda vid regleringen af rekognitionsskogarna, kan ej nu uppgifvas och lärar endast genom en ingående undersökning af dithörande handlingar och kartor kunna utrönas. Det är ju möjligt att en dylik undersökning skulle kunna gifva till resultat, att å de till hemman under bergverken och bruken indelade rekognitionsskogarna finnas lägenheter, hvilka vid tiden för nämnda reglering innehafvs med stubbe- och röjselrätt men icke blifvit därvid bibehållna. Sedan nyssnämnda skogar numera blifvit skattlagda och, på ett undantag när, försålda till skatte, lär emellertid frågan, huruvida stubbe- och röjselrätt till därå befintliga lägenheter skall anses förefinnas, vara af beskaffenhet att tillhöra domstols pröfning och afgörande i hvarje särskildt fall, då påstående därom af vederbörande väckes.

I en hos Kungl. Maj:t nyligen gjord ansökning hafva 44 personer, enligt uppgift rättsinnehafvare och afkomlingar af åbor på rekognitionsskogar inom Gäfleborgs län, anhållit om uppdrag för kammaradvokatfiskalsämbetet att begära resning i 20 af Kungl. Maj:t genom domar den 8 juni 1897 afgjorda mål mellan nämnde advokatfiskalsämbete å kronans vägnar, å ena, samt åtskilliga bruksägare, å andra sidan, i syfte att kronans talan om återvinning af vissa rekognitionshemman, hvilken talan genom berörda domar ogillats, måtte ånyo varda pröfvad och sökandena därigenom beredas möjlighet att blifva återinsatta i besittningsrätten till sina af ålder å kronans mark uppodlade, å berörda hemman belägna torp, hvilka af bruksägarna beröfvats dem. Nämnda framställning har för utlåtande remitterats till kungl. kollegium och är för närvarande beroende på advokatfiskalsämbetets yttrande.

Enligt en år 1894 upprättad, i kammaradvokatfiskalskontorets registratur inbunden förteckning å skatteköpta rekognitionsskogshemman utgör antalet dylika hemman omkring 300.»

Såsom motionärerna påpekat, torde lägenhetsinnehafvarna på rekognitionsskogshemmanen, hvilka lära uppgå till ett stort antal, i de flesta fall hafva en särdeles otrygg ställning. På sätt af de ofvan citerade författningarna framgår, kunde den, som uppfört torp och verkställt odlingar å en rekognitionsskog, icke förskaffa sig någon tryggad besittningsrätt till den sålunda uppkomna lägenheten. Endast för den händelse, att vederbörande innehade lägenhet med stubbe- eller röjselrätt, ägde han rätt att därå kvarsitta, i annat fall var han beroende af bruksägarrens godtycke. Af sådan anledning kan det numera inträffa, att en innehafvare af lägenhet å rekognitionsskogshemman, äfven om hans förfäder under flera generationer efter hvarandra brukat samma lägenhet under sådana omständigheter att, för den händelse lägenheten icke legat å rekognitionsskog, en tryggad besittningsrätt för dem skulle hafva uppstått, skall kunna se sig tvingad att afträda lägenheten till hemmansägarens fria disposition. Att ett dylikt förhållande, särskildt

när en lägenhet lång tid innehafts af medlemmar af samma släkt, skall framstå såsom en obillighet ligger i öppen dag.

För att undanröja de missförhållanden, som sålunda i detta hänseende kunna föreligga, hafva motionärerna föreslagit, att torpen och lägenheterna skulle få i skäliga fall exproprieras mot ersättning af hvad på torpet eller lägenheten belöper af den skatteköpeskilling, som på sin tid erlades för hela hemmanet. Utskottet har emellertid icke, af den utredning motionärerna förebragt, kommit till den uppfattning, att här skulle föreligga ett sådant fall, att expropriation bör tillåtas, och finner därför motionen i denna del icke kunna af utskottet tillstyrkas.

Beträffande motionärens yrkande att, — på samma sätt som genom kungl. brefvet den 23 september 1747 åborna å de under bruk skatteköpta hemmanen tillförsäkrats att få sitta kvar på hemmanen, så länge de fullgjorde sina skyldigheter — äfven ifrågavarande lägenhetsinnehafvare böra tillerkännas rätt att tills vidare sitta odrifna på de af dem innehafda lägenheterna, så finner utskottet detta yrkande så till vida vara värdt beaktande, att ett tryggande, där så ske kan, af ifrågavarande lägenhetsinnehafvares besittningsrätt synes utskottet både ur lägenhetshafvarnes egen och samhällets synpunkt vara synnerligen önskvärdt. Uppenbart är dock, att om åtgärder må kunna vidtagas för att på ett eller annat sätt skydda ifrågavarande lägenhetsinnehafvare i deras besittning, nämnda åtgärder måste blifva i hög grad beroende af den rätt, hvarmed vederbörande innehafva lägenheten i fråga, hvarjämte hänsyn synes böra tagas äfven till den tidrymd och öfriga omständigheter, hvarunder sådan rätt utöfvats.

Det synes därför vara angeläget att en noggrann utredning kommer till stånd, ej mindre angående antalet och beskaffenheten af sådana torp och lägenheter, som i motionen afses, samt de villkor, under hvilka de innehafvas, än äfven huru innehafvarne genom lagstiftningen må kunna, alltefter förhållandena i olika fall, tryggas i besittningsrätten till samma lägenheter.

På grund af hvad utskottet sålunda anført, får utskottet hemställa,

att Riksdagen måtte besluta:

1:o) att hvad i förevarande motion under punkt 1:o) yrkats icke må till någon Riksdagens åtgärd för-
anleda; samt

2:o) att i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att
Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning rörande

antalet och beskaffenheten af de å rekognitionsskogshemman befintliga lägenheter jämte de vilkor, å hvilka dessa innehafvas, äfvensom i hvad mån och på hvad sätt innehafvarne af dylika lägenheter må kunna tryggas i besittningsrätten till desamma, samt för Riksdagen framlägga de förslag, hvartill denna utredning må kunna föranleda.

Stockholm den 17 maj 1912.

På lagutskottets vägnar:

JOHAN WIDÉN.

Reservationer:

Herr af *Ekenstam*, med hvilken herr *von Baumgarten* instämt, har anfört:

»Äfven om i några enskilda fall kan uppvisas, att innehafvare af lägenheter å rekognitionsskogshemman kunna i afseende på sakförhållandena jämsställas med sådana å de under bruk skatteköpta hemman varande åboar, hvilka enligt kungl. brefvet den 23 september 1747 tillförsäkrats att få sitta kvar på hemmanen, kan detta icke öfvertyga mig om riktigheten att till Kungl. Maj:t aflåta en sådan skrifvelse, som utskottet nu föreslagit. Denna skrifvelses innebörd måste, huru den än är affattad, med hänsyn till den motion, som utgjort dess utgångspunkt, tolkas såsom syftande att ytterst frigöra *alla* lägenhetsinnehafvare å rekognitionsskogshemmanen, och detta genom att från nuvarande ägare *expropriera* lägenheterna och lämna dem till innehafvarne.

Möjligen kunna — jag vill ej bestrida det — ömmande fall förekomma, där det kan vara klokt, att staten träder hjälpande emellan. Men den hjälpen bör staten kunna lämna utan att för ändamålet kränka enskild rätt. Ty hvarje försök att i våra lagbestämmelser införa ett expro-

priationsförfarande till förmån för ett *uteslutande enskildt* intresse, bör efter min mening på det kraftigaste afvisas. Den minsta afvikelse från den grundsatsen kan bli ödesdiger, kan bli en utgångspunkt för förslag af ojämförligt större omfattning.

Jag hemställer därför

att hvad i förevarande motion under punkt 2:o) yrkats, ej heller måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.»

Herrar *Lindhagen* och *Persson* i Norrköping hafva anført:

»Med åberopande af motionens innehåll få vi hemställa:

att Riksdagen med anledning af de *båda* yrkandena uti ifrågavarande motion ville besluta en skrivelse af det innehåll, hvarom utskottet gjort hemställan.»